

Ігор Загородній

Національний університет «Одеська юридична академія», Україна

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НАНЕСЕННЯМ ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ

Ihor Zahorodnii

National University "Odesa Law Academy", Ukraine

CRIMINALISTIC CHARACTERISTICS OF CRIMES RELATED TO THE INFLICTION OF BODILY HARM

The article describes the concept, structure, contents, theoretical and practical importance of forensic characteristics of crimes related to bodily harm. It analyzed the information describing the time, place, the environment of a crime, methods of its preparation and concealment, consequences of criminal actions, the way in which evidences were formed, motive and purpose of committing a crime, personal characteristics of criminals and victims, their behavior and relationship to crime.

It was stressed that the construction of the system of forensic characteristics of crimes in this category allows us to develop scientifically credible methods of investigation, to develop investigative leads and to determine the sequence of the investigative (search) action.

Keywords: forensic characteristic, investigation of bodily harm, forensic characteristic of infliction of bodily harm.

Постановка проблеми. Однією з актуальних проблем вітчизняної криміналістичної науки є розробка і вдосконалення науково обґрунтованих методик розслідування насильницьких злочинів, в тому числі злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень. У сучасній криміналістиці склалася ситуація, коли за наявності значної кількості наукових досліджень щодо різних аспектів розслідування злочинів проти життя, бракує комплексних наукових робіт, присвячених методиці розслідування заподіяння тілесних ушкоджень.

У зв'язку з цим підвищений науковий інтерес становить розроблення проблематики криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних із заподіянням тілесних ушкоджень, як одного з найважливіших елементів методики розслідування злочинів даної категорії.

Дослідження за темою. Теоретичним основам побудови методики розслідування насильницьких злочинів, в тому числі заподіяння тілесних ушкоджень, а також розробки їх криміналістичної характеристики присвячені роботи Ю.П. Аленіна, В.Д. Берназа, В.С. Богданової, В.Г. Дрозд, В.П. Колмакова, В.Є. Коновалової, В.С. Коновалова, В.В. Логінової, Т.А. Лускатової, С.О. Сафронова, В.В. Тіщенко, Б.А. Шелудько, В.Ю. Шепітька, Е.А. Щербатих та інших дослідників. Водночас, незважаючи на висвітлення окремих проблемних питань, значна їх кількість потребує постійного та безперервного наукового дослідження з урахуванням зміни криміногенної обстановки потреби у виробленні ефективних методів розслідування злочинів на сучасному етапі.

Метою статті є розробка криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень.

Викладення основного матеріалу. У правовій літературі відображено чимало позицій щодо змісту категорії «криміналістична характеристика злочинів». Не вдаючись до детального аналізу теоретичних підходів, оскільки це виходить за межі нашого дослідження відзначимо, основні наукові дискусії точаться стосовно поняття, структурних елементів та функціонального призначення криміналістичної характеристики злочинів на сучасному етапі. Дослідниками запропоновані різні варіанти визначення зазначеної наукової категорії. До змісту криміналістичної характеристики злочинів різними авторами включалися не тільки дані, пов'язані з подією злочину, особи, яка його вчинила, особи потерпілого, а й дані, що стосуються типових слідчих ситуацій, поширеності даного виду злочинів, переваг і недоліків розкриття окремих видів злочинів, обставин, що сприяють

вчиненню злочинів, характеристики вихідної інформації, обставин, що підлягають доказуванню, та інші елементи¹.

У той же час, незважаючи на наявні відмінності у визначенні цього поняття і в побудові структури криміналістичної характеристики злочинів, можна відзначити, що у сучасній науковій літературі не спостерігається кардинальних розбіжностей щодо структури вказаної криміналістичної категорії.

На нашу думку, вдале і змістовне визначення криміналістичної характеристики злочинів запропоновано В.В. Тищенко, відповідно до якого вона є загальною моделлю певної категорії злочинів, яка відображає особливості змісту і взаємозв'язку її складових елементів і може бути використана з метою оптимального вирішення слідчих завдань, які притаманні розслідуванню злочинів певної категорії².

У найбільш узагальненому вигляді, призначення криміналістичної характеристики злочинів полягає в тому, що вона є робочим інструментом слідчого, який він може використовувати в процесі розслідування конкретного злочину на підставі порівняння отриманих відомостей з тими типовими даними, які відображені в криміналістичній характеристиці і притаманні саме цьому виду злочинної діяльності³.

Що стосується безпосередньо змісту криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, то, з урахуванням наявних позицій криміналістів можна стверджувати, що вона повинна містити відомості, які характеризують: місце, час, обстановку вчинення злочину; спосіб підготовки, вчинення та приховування злочину; наслідки злочинного діяння; картину слідоутворення; мотив і мету вчинення злочину; особливості особистості злочинця; особливості особистості потерпілого, його поведінки і взаємин зі злочинцем.

Вважаємо, що криміналістичну характеристику злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень слушно почати з аналізу елементів, що відносяться до об'єктивної сторони складу злочину – місця, часу та обстановки їх вчинення.

Як свідчать дані слідчої та судової практики, а також вибіркові дослідження більшості криміналістів, ці злочини вчиняються переважно в житлових приміщеннях за місцем проживання злочинця чи потерпілого або поблизу від них, рідше – в громадських місцях, в тому числі місцях стихійного відпочинку громадян, за місцем роботи або навчання злочинця і потерпілого, на об'єктах громадського транспорту, зрідка – у безлюдних місцях.

Той факт, що більшість злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень, відбувається в житлових приміщеннях громадян, свідчить про те, що наносяться вони на ґрунті побутових відносин, значна їх частина – під час сімейних сварок.

Крім того, як справедливо відзначається в правовій літературі, замкнутий простір і ізоляція від оточуючих залишає злочинця і жертву наодинці, створюючи ідеальні умови для злочинного посягання. Також, закритість житлових приміщень обмежує можливості потенційних потерпілих бути почутими при криках про допомогу з боку сусідів і сторонніх осіб, а також обмежує можливості цих осіб втрутитися в небезпечний конфлікт⁴.

Умисне нанесення тілесних ушкоджень за межами житлових приміщень, перш за все, в відкритих громадських місцях, відбувається, як правило, внаслідок конфліктів, що виникають з неприязних відносин, або з хуліганських спонукань.

Обставини місця та часу заподіяння тілесних ушкоджень є взаємопов'язаними і взаємообумовленими. Традиційною в криміналістиці є позиція, згідно з якою велика частина тілесних ушкоджень наноситься в неробочі дні, при цьому переважно у вечірній і нічний час. Зазначені дані є цілком закономірними, оскільки саме на вечірній час припадає найбільша кількість міжособистісних конфліктів. З іншого боку, це може пояснюватися і незайнятістю працею чи іншої

¹ Тищенко, В.В. (2007). *Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів*: Монографія. Одеса: Фенікс, 48, 58.

² Тищенко, В.В. (2017). Поняття й функції криміналістичної характеристики злочинів. *Вибрані праці*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 100.

³ Сінчук, В. (2001). Криміналістична характеристика в дії (з практики розслідування кримінальної справи). *Вісник Академії правових наук України*, 4 (27), 219-220.

⁴ Головкін, Б.М. (2004). *Кримінологічні проблеми умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, що вчиняються у сімейно-побутовій сфері*. Харків: Нове слово, 23-24.

соціально корисною діяльністю великого числа громадян, що створює додаткові умови для неконтрольованого проведення часу, спільного пияцтва і міжособистісних конфліктів.

Характеризуючи обстановку вчинення злочинів, слід зазначити, що відбуваються вони, як правило, в умовах очевидності, часто пов'язані зі спільним розпиванням спиртних напоїв і вживанням наркотичних засобів.

Вкрай важливе місце в криміналістичній характеристиці злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, займає спосіб вчинення злочину, під яким в криміналістиці традиційно розуміються дії злочинця, що охоплюють як підготовчі заходи, так і дії в момент вчинення злочину, а також дії, що здійснюються після вчинення злочину і спрямовані на приховування його слідів.

У більшості випадків злочини, пов'язані з нанесенням тілесних ушкоджень, заздалегідь не готуються, а є результатом раптово виниклого конфлікту. Підготовка до їх вчинення, в тих випадках, коли вона все ж має місце, складається, як правило, у виборі і вивченні місця, часу, обстановки вчинення злочину, підборі потенційних учасників, пошуку і пристосуванні знарядь вчинення злочину, підготовці транспортного засобу, створенні заздалегідь штучного алібі і ін.

Тілесні ушкодження можуть бути нанесені шляхом як застосування будь-яких знарядь, так і з використанням лише фізичної сили злочинця. Вивчення слідчої і судової практики свідчить, що найчастіше вони заподіюються шляхом використання саме фізичної сили злочинця – ударів руками і ногами, ударів головою жертви про тверду поверхню, стрибків на лежачу жертву, поштовхів, кидків, больових прийомів, зштовхування з висоти, виштовхування з рухомого транспортного засобу. Удари переважно наносяться кулаками, внаслідок широкого поширення бойових єдиноборств – ребрами долонь, стопами ніг, колінами, ліктями, головою, пальцями рук.

Значна частина злочинів цієї категорії вчиняється за допомогою предметів, спеціально не призначених для цього, випадково підібраних злочинцем на місці вчинення злочинів, і різних предметів побутового призначення (без внесення в них конструктивних змін).

Значно рідше в якості знарядь вчинення злочинів використовується вогнепальна зброя, вибухові пристрої, отруйні речовини, транспортні засоби та тварини (найчастіше – собаки).

У ряді випадків нанесення тілесних ушкоджень відбувається в результаті використання декількох способів нанесення шкоди здоров'ю потерпілого, зокрема застосування фізичної сили в поєднанні з предметами, спеціально не призначеними для цього.

Для злочинів даної категорії характерно, що після їх вчинення злочинці в більшості випадків не вживають заходів щодо їх приховування. Пояснюється це перш за все тим, що нанесення тілесних ушкоджень, як правило, завчасно не планується і здійснюється імпульсивно, під дією зовнішньої ситуації, а іноді і провокуючого поведінки потерпілого, в результаті чого злочинці часто психологічно не готові до здійснення осмислених і послідовних дій з приховування слідів злочину.

В інших випадках до основних дій злочинців з метою приховування як самого злочину, так і своєї участі в ньому, слід віднести: видалення слідів злочину з одягу, взуття, інших навколишніх предметів і обстановки місця події, їх маскуванню, приховування знарядь злочину, приховування власних тілесних ушкоджень, отриманих в результаті опору з боку потерпілого, створення штучного алібі, поширення неправдивої або частково спотвореної інформації, інсценування іншого злочину, погрози потерпілому, його родичам, погрози і нанесення тілесних ушкоджень родичам, використання корупційних зв'язків в медичних установах і правоохоронних органах.

Якщо характеризувати наслідки вчинення злочинів зазначеної категорії, слід вказати, що внаслідок нанесення тілесних ушкоджень може спричинитися різна шкода здоров'ю потерпілого. Ця шкода може полягати в порушенні функцій окремих органів і тканин людського тіла, кількох органів або всього організму. Для визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень використовуються Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.1995 № 6¹.

За даними вибіркового дослідження, найбільш часто внаслідок насильницьких дій заподіюються такі тілесні ушкодження, як відкриті і закриті переломи кісток – 52%, проникаючі поранення – 29%, забій головного мозку – 15%, інші пошкодження – 4%².

¹ *Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень 1995* (Міністерство охорони здоров'я України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95>> (2018, січень, 12).

² Логінова, В.В. (2010). *Поняття та елементи способу заподіяння тілесних ушкоджень. Держава і право*, вип. 49, 517.

Аналізуючи слідову картину вказаних злочинів, необхідно виділити матеріальні сліди:

1) залишені на тілі і організмі потерпілого і злочинця – травми і ушкодження різного ступеня тяжкості, біологічні виділення людини, мікрочастинки тощо;

2) залишені на одязі та інших речах потерпілого і злочинця – надриви і розриви тканин, її забруднення, текстильні волокна з одягу потерпілого, злочинця та інших осіб, біологічні виділення, волосся, мікрочастинки і частки запаху (одорологічні сліди);

3) відображені в обстановці вчинення злочину – сліди біологічного чи іншого походження на місці вчинення злочину, залишені потерпілим або злочинцем об'єкти, в тому числі знаряддя вчинення злочину, інші предмети, сліди рук, ніг або взуття;

4) відображенні на знаряддях вчинення злочину – сліди рук злочинця і потерпілого, різні пошкодження від контакту з тілом потерпілого, сліди крові, слинні і слизові виділення.

Сам факт і обставини вчинення злочину можуть бути відображені у різній медичній документації, а також в матеріалах фотозйомки і відеозапису, що здійснювалися за допомогою камер відеоспостереження і мобільних телефонів очевидців подій.

Джерелами ідеальних слідів можуть виступати самі злочинці, потерпілі, очевидці події, сусіди, колеги потерпілих і злочинців по роботі і навчанні, медичні працівники тощо.

До основних елементів криміналістичної характеристики злочинів відноситься система інформаційних ознак щодо особи злочинця.

Узагальнення матеріалів слідчої та судової практики, а також досліджень криміналістів дозволяє зробити ряд висновків. У переважній більшості випадків нанесення тілесних ушкоджень злочинець був відомий потерпілому. Що стосується статевих і вікових особливостей злочинців, то більшість з них – молоді люди у віці від 21 до 40 років. Значна частина осіб, які вчиняють такі злочини зловживає алкоголем та наркотичними засобами, їм притаманні грубість і жорстокість в міжособистісних відносинах, невисокий рівень освіти, незайнятість у суспільно корисній праці або її низька престижність. Близько третини осіб раніше судимі за скоєння різних злочинів, в тому числі проти життя і здоров'я.

Певну частину становлять особи з психічними аномаліями, що не виключають осудність (алкоголізм, наркоманія, психопатія, олігофренія в стадії дебільності, залишкові явища черепно-мозкових травм, органічні захворювання центральної нервової системи тощо).

Оскільки злочини, пов'язані з нанесенням тілесних ушкоджень, носять переважно ситуативний характер, вони порівняно нечасто відбуваються групою осіб за попередньою змовою. У таких групах, як правило, є лідер і раніше судимі особи.

Що стосується осіб, які завдали тілесних ушкоджень з необережності, при перевищенні меж необхідної оборони або в стані сильного душевного хвилювання, то вони в більшості своїй не мають особливих негативних якостей і скоюють злочини, як правило, внаслідок невірної оцінки конкретної ситуації.

Злочини, пов'язані з нанесенням тілесних ушкоджень, найчастіше вчиняються з неконкретизованим умислом. Серед мотивів нанесення тілесних ушкоджень традиційно виділяються хуліганські спонукання, помста, ревності, інші мотиви, неприязні стосунки з потерпілим, відповідь на неправомірні дії потерпілого тощо.

У структурі криміналістичної характеристики злочинів даної категорії підвищена увага приділяється особі потерпілого. Потерпілий становить криміналістичний інтерес і як носій доказової інформації, і як фізичний об'єкт, що носить на собі сліди злочину, і як джерело відомостей, що дозволяє швидко висунути слідчі версії та швидко розкрити злочин.

Статистично найбільш вразливою для нанесення тілесних ушкоджень є категорія молодих людей у віці до 40 років. У більшості випадків злочинець і жертва були знайомі до вчинення насильницьких дій, перебували в сімейних відносинах, були сусідами, колегами по роботі, знайомими або друзями. Фіксується також тісний зв'язок злочинця і потерпілого за місцем їх проживання: найчастіше вони проживають в одному населеному пункті, одному мікрорайоні, є сусідами по багатоквартирних будинків, або проживають в одній квартирі (будинку).

Дані слідчої та судової практики свідчать, що в більшості випадків жертви злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, самі характеризуються негативно, відрізняються аморальною поведінкою, раніше самі робили насильницькі дії. Вчиненню насильницького злочину нерідко передують провокаційна поведінка самого потерпілого, нанесення ним образи, тілесних ушкоджень, різних знущань над майбутнім злочинцем, вчинення протиправних дій стосовно його рідних і близьких.

У той же час поведінка потерпілого може бути і правомірною, пов'язаною з припиненням неправомірних дій злочинця та інших осіб, висловлюванням обґрунтованих зауважень тощо. Рідше фіксується нейтральна поведінка потерпілого.

Серед жертв нанесення тілесних ушкоджень можуть бути діти, особи похилого віку, хворі. У цих випадках злочинці діють впевнено, зухвало, усвідомлюючи слабкість, а іноді і безпорадність жертв.

У той же час, в ході досудового розслідування слід враховувати і можливу зацікавленість потерпілого в результатах розслідування кримінального провадження. Він може приховувати або спотворювати ті чи інші обставини злочину, а також події, які йому передували. Вивчення особи потерпілого, налагодження психологічного контакту з ним дозволяє перевірити достовірність його показань і сприяє успішному досягненню цілей кримінального провадження.

Висновки. Криміналістична характеристика злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, є важливою складовою частиною методики їх розслідування. Елементи криміналістичної характеристики перебувають в тісному зв'язку і взаємозалежності. Вивчення і подальший детальний опис особливостей криміналістичної характеристики злочинів цієї групи, взаємозв'язку і взаємозалежності її елементів дають можливість правильно обрати прийоми і засоби розслідування, визначити послідовність слідчих (розшукових) дій, всебічно, повно і неупереджено дослідити всі обставини кримінального провадження, забезпечити розкриття і розслідування злочинів.

References:

1. *Pravyla sudovo-medychnoho vyznachennya stupenya tyazhkosti tilesnykh ushkodzen 1995* [Rules of forensic medical assessment of the severity of bodily injuries]. (Ministry of Health of Ukraine). <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95>> [in Ukrainian].
2. Holovkin, B.M. (2004). *Kryminolohichni problemy umysnykh vbyvstv i tyazhkykh tilesnykh ushkodzen, shcho vchynyayutsya u simeyno-pobutoviy sferi* [Criminological problems of intentional murders and grave bodily injuries committed in the family-household sphere.] Kharkiv: Nove slovo [in Ukrainian].
3. Lohinova, V.V. (2010). Ponyattya ta elementy sposobu zapodiyannya tilesnykh ushkodzen [Concepts and elements of the method of causing bodily harm]. *Derzhava i pravo* [State and Law], iss. 49. [in Ukrainian].
4. Sinchuk, V. (2001). Kryminalistychna kharakterystyka v diyi (z praktyky rozsliduvannya kryminalnoyi spravy) [Criminological characteristic in action (from practice of criminal investigation)]. *Visnyk Akademiyi pravovykh nauk Ukrayiny* [Herald of the Academy of Legal Science of Ukraine], no. 4 (27). [in Ukrainian].
5. Tishchenko, V.V. (2017). Ponyattya y funktsiyi kryminalistychnoyi kharakterystyky zlochyniv [Concept and functions of criminological characteristics of crimes]. *Vybrani pratsi* [Selected Works]. Odesa: Vydavnychyy dim «Hel'vetyka». [in Ukrainian].
6. Tishchenko, V.V. (2007). *Teoretychni i praktychni osnovy metodyky rozsliduvannya zlochyniv: Monohrafiya* [Theoretical and practical fundamentals of the methodology of investigation of crimes: Monograph]. Odesa: Feniks. [in Ukrainian].